

אליה וקוץ בה – הישגים וכשלים בעסקת החילופין בין חמאס לישראל

יורם שוייצר

חזרתו של גלעד שליט לישראל ב־18 באוקטובר 2011 תמורת שחרור של אסירים ביטחוניים רבים, ובראשם רוצחים מורשעים שנשפטו למאסרי עולם רבים בעוון רצח ישראלים, בעקבות חתימת ההסכם המכונה "עסקת שליט" בין ממשלת ישראל לבין ארגון החמאס,² העלו לדיון ציבורי סוגיות עקרוניות, הנלוות תמיד לעסקאות מסוג זה בין ישראל לבין ארגוני טרור. שלא כמו ב"עסקת ג'בריל" בשנת 1985, המזכירה במידה רבה את המחיר ששולם בעסקה הנוכחית (ראו טבלה 1), שאלת המחיר ששילמה ישראל בעסקה הנוכחית נידונה בהרחבה ובפומבי. הסיבה לכך, מעבר למחיר הכבד עצמו, נעוצה באופיו הפתוח ומרובה הערוצים של הסיקור התקשורתי, ובאופי השיח הציבורי המאפיין את העידן הנוכחי בישראל. לנגד עיני נציגי חמאס במשא ומתן ניצבו תקדימי עסקות החילופין של ישראל עם ארגוני טרור, שהחזיקו בשבי בחייליה או באזרחיה, ובראשם הדגם שנקבע בעסקת ג'בריל, ותוצאות העסקה הוצגו כניצחון היסטורי לעם הפלסטיני כולו.³ מנגד טענו דוברים מטעם ממשלת ישראל, שעל אף שהעסקה "קשה לעיכול" לישראל, חמאס נאלץ בסופו של דבר לוותר ויתורים משמעותיים, שלפני כן סירב לעשותם, וקיבל בעל כורחו את תנאי הסף שהציבה ישראל והתעקשה עליהם. לפיכך טענו דוברי הממשל בישראל, שבתנאים הקיימים מדובר בעסקה הטובה ביותר שהיה אפשר להשיג.⁴ עניינו של מאמר זה לבחון את הישגי הצדדים ואת המחיר ששילמו בעסקה, שנדמית כניצחון בלעדי של חמאס. לפיכך מן הראוי להציג גם את המחיר ששילם חמאס בעסקה ואת הביקורת שספג בשיח הפנים־פלסטיני, על אף השמחה הגורפת על שחרור האסירים. כן יש להצביע על ההישגים של ישראל במשא ומתן, שעיקרם הוא צמצום נזקים, נוסף כמובן על השגת המשימה המרכזית של שחרור החייל השבוי והשבתו לביתו. עוד יש להדגיש, שהעסקה הייתה רק מרכיב אחד במכלול של

יורם שוייצר הוא חוקר בכיר ומנהל הפרויקט לטרור ולוחמה בעצימות נמוכה במכון למחקרי ביטחון לאומי

אינטרסים מקומיים ואזוריים הקשורים ליחסים בין ישראל לבין חמאס, ובין אלה לבין מדינות וארגונים הפעילים באזור, שהשפיעו על התהליך כולו והושפעו ממנו.

שלבים בדרך לעסקה

העסקה שנחתמה בין ישראל לבין חמאס באוקטובר 2011 בתיווכה של מצרים הביאה לידי גמר משא ומתן מתיש ומפותל שנמשך חמש שנים וחצי. במהלך השנים ידע התהליך עליות ומורדות, ואף תקופות נתק בין הצדדים. עם זאת, היו פעמים שבהן עמד המשא ומתן לפני אפשרות של סיכום עסקה. במרס 2009 התקיים בקהיר, בתיווך מצרי, משא ומתן אינטנסיבי בין משלחת ישראל בהובלת עופר דקל, המתאם מטעם ראש הממשלה דאז אהוד אולמרט וראש שירות הביטחון הכללי יובל דיסקין, לבין נציגים בכירים של חמאס. בשיחות ההן הוסכם עקרונית על רשימה של 325 מתוך 450 אסירים שחמאס דרש לשחרר. בעת ההיא נתגלעו שתי מחלוקות עקרוניות: הראשונה נגעה לשחרור 125 מהאסירים "הכבדים" – סמלי המאבק הפלסטיני (ובהם אסירים שהיו מתכנני הפיגועים הגדולים מהאינתיפאדה השנייה ולפניה), נשים שנידונו למאסרי עולם, ערביי ישראל ותושבי מזרח ירושלים.⁵ המחלוקת השנייה הייתה בעניין הגירוש.⁶ כתשעה חודשים אחר-כך, לאחר כמה חודשי הקפאה, בנובמבר-דצמבר 2009, גובש תחת שרביטו של חגי הדס, המתאם החדש מטעם ראש הממשלה בנימין נתניהו ובאמצעות המתווך הגרמני החדש, מתווה סופי לחתימת הסכם. אך גם אז נותרו נקודות מחלוקת בין הצדדים, בעיקר על קטגוריית אסירים מסוימת ועל מספר המורחקים מאזור מגוריהם. אלה מנעו בסופו של דבר את הבשלת ההצעה לכדי הסכם, והמשא ומתן הגיע שוב למבוי סתום.⁷

כניסתו במאי 2011 של דויד מידן, מתאם חדש מטעם ראש ממשלת ישראל, הידוק הקשרים בין בכירי הממסד הביטחוני המצרי לנציגיו הבכירים של החמאס לאחר הפלת חוסני מובראכ ועזיבת עומר סולימאן, האחראי על שרותי הבטחון המצריים, והטלטלה הגוברת בעולם הערבי, יצרו אילוצים חדשים להנהגת החמאס ולמשלת ישראל, ודרבנו את שני הצדדים לקיים כמה סבבים של משא ומתן בקהיר בחודשים אוגוסט-אוקטובר 2011. סיכומו של משא ומתן זה התאפשר במידה רבה בעקבות התגמשות שני הצדדים, עת חמאס הסכים לוותר על דרישתו המתמשכת לשחרר את כל האסירים ה"כבדים" וכן הסכים להרחקתם של חלק ניכר מהמשוחררים מהגדה המערבית לעזה, ומקצתם לחו"ל.⁸ ישראל מצידה הסירה את הווטו שהטילה על שחרור אסירים ערבים ישראלים והסכימה לשחרר עוד אסירים מקרב רשימת האסירים הבכירים המבוקשים. בהסכם שנחתם בקהיר נקבע, כי בתמורה לשחרור החייל הישראלי ישוחררו האסירים בשני שלבים: בשלב הראשון, ב-18 באוקטובר 2011, שוחרר גלעד שליט ובה בעת שוחררו 477 אסירים

ואסירות שחמאס וישראל הסכימו עליהם. ב־18 בדצמבר 2011 בוצע השלב השני ובו שוחררו עוד 550 אסירים פלסטינים, שאת זהותם קבעה ישראל באופן בלעדי. רובם המכריע של המשוחררים, 300 במספר, היו אנשי הפת"ח, 50 איש מפעילי החזית העממית לשחרור פלסטין, 20 מפעילי החזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין ו־180 אחרים חסרי השתייכות ארגונית שנשפטו לתקופות מאסר מוגבלות או שעמדו לפני שחרור (לפירוט – ראו טבלה 2).⁹ לעומת סיקור תקשורתי נרחב של שלב א של העסקה, זכה שלב ב להתייחסות תקשורתית מעטה, הן בצד הישראלי והן בצד הפלסטיני, כנראה משום שהמשוחררים היו זוטרים וממילא זמן שחרורם היה קרוב.

טבלה 1: עסקת ג'יבריל – 1985 ועסקת חמאס – 2011

עסקת חמאס 2011	עסקת ג'יבריל 1985	
1,027 אסירים ואסירות.	1,150 – מהם כ־150 עצורי מחנה אנצאר, כ־640 אסירים מבתי הכלא בישראל וכ־360 אסירים זרים.	מספר האסירים ששוחררו
333 אסירים – 170 חזרו לביתם, 163 גורשו.	79 אסירים	אסירים ששוחררו לרצועת עזה
620 אסירים ואסירות – מתוכם 110 שוחררו בשלב א של העסקה	475 אסירים	אסירים ששוחררו לגדה המערבית (כולל מזרח ירושלים)
16 אסירים ואסירות	–	אסירים ששוחררו למזרח ירושלים
7 אסירים	41 אסירים	ערביי ישראל ששוחררו
36 אסירות – מתוכן 27 נשים שוחררו בשלב א של העסקה	–	נשים ששוחררו
–	כ־360 אסירים	אסירים ששוחררו לחו"ל
43 אסירים ואסירות	–	אסירים שגורשו לחו"ל
454 אסירים ואסירות – 414 מהם שוחררו בשלב א של העסקה	80 אסירים	אסירים המוגדרים "עם דם על הידיים"

חמאס: הישגים, כשלים וביקורת

ההישגים הממשיים¹⁰

- א. שחרור של 1,027 אסירים ואסירות¹¹ בתמורה להחזרת חיילי ישראל אחד. בכך נוצר תקדים יחסי ל"מחירו" של שבויי ישראל אחד.¹²
 - ב. מתוך כלל המשוחררים, 303 הם אסירים ואסירות שנשפטו למאסרי עולם, 148 מהם נשפטו לכמה מאסרי עולם ו-20 מהם נשפטו ליותר מעשרה מאסרי עולם מצטברים.¹³
 - ג. שחרור אסירים מתקופות כליאה שונות, שישראל התנגדה להכללתם ברשימת המשוחררים, ובהם רוצחים מורשעים מתקופת האינתיפאדה השנייה שישבו בכלא שנים מעטות.
 - ד. שוחררו 9 ערבים ישראלים (שישה מהם שוחררו בשלב א' של העסקה) ו-15 ערבים תושבי מזרח ירושלים (14 מהם שוחררו בשלב א').
- בחינת הישגים אלו מראה, שהרווח העיקרי של חמאס היה בכך שהצליח לכפות על ישראל לוותר על כמה עקרונות שהציגו מקבלי ההחלטות במהלך המשא ומתן הנוכחי כ"קווים אדומים", לאחר שגם בעבר הצהירו מנהיגי ישראל שיש קווים שישראל לא תוכל להסכים לחצותם. לפיכך אפשר לומר שהעסקה העניקה לחמאס בראש ובראשונה הישג תודעתי ויוקרתי חשוב, בעיקר בקרב דעת הקהל הפלסטינית, אך גם מעבר לה. לראשונה בתולדותיו החזיק חמאס בחייל שבוי זמן ממושך, וסיכל את ניסיונותיה של ישראל לחשוף את מקום הסתרתו כדי שתנסה לשחררו בפעולה צבאית. כך אילץ חמאס את ממשלת ישראל לנהל משא ומתן ולשחרר למעלה מאלף אסירים ביטחוניים כדי להשיב חייל בודד לביתו, בחיים. כן הצליח חמאס לזכות בהישגים הקשים למדידה אמפירית, ובהם הטיית משאבים דוגמת תשומת לב וזמן של מנהיגים, מפקדים ואנשי מערכות הביטחון והמודיעין בישראל, להתעסקות השוטפת בנושא הטקטי הזה ללא כל פרופורציה למשאבים שהופנו לכלל הבעיות האסטרטגיות של מדינת ישראל. יתר על כן, בהתנהלות זו סייעה ישראל בעקיפין במתן חשיבות יתר לחמאס: ראשית, בשדרוג עמדותיו במכלול שיקוליה של ישראל; שנית, בהגברת ניסיונות תיווך וחיזור בינלאומיים אחרי בכיריו כדי להביא את הפרשה לידי סיום; שלישית, בהקניית נקודות זכות בזירה הפנים-פלסטינית כלפי היריבים הפוליטיים המרכזיים ובראשם הפת"ח והרשות הפלסטינית, וזה על רקע הצלחת החטיפה והוכחת אוזלת ידה של ישראל; רביעית, במתן חסינות זמנית ולא מלאה לבכירי התנועה שהיו מעורבים במשא ומתן (יודגש כי במהלך תקופת שביו של שליט חוסלו כמה מבכירי התנועה, אך לא מצוות המשא ומתן של חמאס); חמישית, בהצלחתו ביצירת חיכוכים ושסעים בקרב מגזרים בתוך הציבור בישראל שפעלו בעד העסקה או נגדה; ולבסוף, בהתשת

משוחררי עסקת חמאס – עובדות ומספרים

באוקטובר 2009 שוחררו 20 אסירות מהכלא בישראל בתמורה להעברת קלטת וידאו ובה מצולם גלעד שליט.

- 16 מן האסירות, בנות 15–26, נשפטו על עברות "קלות" (ובהן ניסיון לגרימת מוות, החזקת סכין וחברות בהתאגדות בלתי חוקית), וארבע אחרות המתינו לתום ההליכים נגדן.
- רובן יועדו לשחרור במהלך 2009–2010.
- השתייכותן הארגונית היא כדלהלן: שבע פעילות בחזית העממית לשחרור פלסטין, שש פעילות חמאס, חמש פעילות בג'יהאד האסלאמי ושתי פעילות בפת"ח.⁴³

477 אסירים השתחררו בשלב הראשון של העסקה – 450 גברים ו-27 נשים:⁴⁴

- 247 אסירים שוחררו לבתיהם, לפי החלוקה הבאה: 131 חזרו לרצועת עזה, 110 אסירים חזרו לגדה המערבית (כולל 14 ערבים תושבי מזרח ירושלים) ו-6 חזרו לישראל בגבולות הקו הירוק.

- מחצית מן האסירים ששוחררו לגדה המערבית, 55 במספר, הותנו במגבלות ביטחוניות, הכוללות התייצבות שבועית בתחנת המשטרה ואיסור כניסה לישראל.

- 206 אסירים גורשו לרצועת עזה ולחו"ל, מהם 163 גורשו לעזה ו-43 לחו"ל.
- 110 אסירים חזרו לגדה המערבית, מתוכם 57 אסירים המשתייכים לחמאס, והשאר הם פעילי הארגונים האחרים (בהם הג'יהאד האסלאמי, פת"ח וועדות ההתנגדות העממית). 41 מן האסירים שגורשו לחו"ל הם פעילי חמאס.

- 27 אסירות שוחררו, לפי החלוקה הבאה: 24 חזרו לגדה המערבית (כולל מזרח ירושלים), אחת חזרה לישראל ושתיים גורשו לחו"ל.

- 303 מן האסירים והאסירות ששוחררו נידונו למאסרי עולם.
- 330 מן האסירים והאסירות נשפטו על רצח ישראלים.
- 477 האסירים והאסירות אחראים לפיגועים ולתקיפות שנרצחו בהם 569 ישראלים.⁴⁵

550 אסירים ואסירות שוחררו בשלב ב של העסקה, בדצמבר 2011:

- 300 מן האסירים הם פעילי הפת"ח, 50 מן האסירים הם פעילי החזית העממית, 20 אסירים הם פעילי החזית הדמוקרטית ו-180 מן האסירים ללא שיוך ארגוני.⁴⁶
- 510 מן האסירים חזרו לביתם בגדה המערבית (כולל מזרח ירושלים), 39 אסירים חזרו לביתם ברצועת עזה, ואחד חזר לביתו בירדן.
- בסך הכול שוחררו בשלב ב של העסקה 9 אסירות.

ובמריטת עצביהם של אזרחי ישראל, שבעיניהם הימצאותו של חייל בשבי אויב בעל דימוי אכזר במיוחד כחמאס הוא בבחינת פצע פתוח ודאגה מתמשכת. היבט נוסף שליווה את ביצוע השלב השני של העסקה ותרם לדימויו המנצח של חמאס הוא היחסים הרעועים בין הרשות הפלסטינית לבין ממשלת ישראל הנוכחית. בשלב זה, שבו פעל המתווך הגרמני, נקבע שישראל היא שתקבע בלעדית מי ישוחרר. ישראל ביקשה להשתמש במהלך זה כחלק ממחווה ישראלית כלפי חוסני מובראכ שליט מצרים וכלפי ראש הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס (אבו מאזן), וכדי לעמעם את ההישג של חמאס וליצור רושם של הישג פוליטי עצמאי של הרשות הפלסטינית בשחרור מספר אסירים גדול מזה ששחרר חמאס. אולם בחודשים שחלפו מאז, סולק מובראכ מהשלטון, ויחסי אבו מאזן והרשות הפלסטינית עם ממשלת ישראל הנוכחית מצויים בשפל המדרגה בין השאר בגלל הצעדים המדיניים החד-צדדיים שנקטה הרשות במוסדות האו"ם. לפיכך סירב ראש הממשלה בנימין נתניהו לעשות מחוות כלפי אבו מאזן ולהתייעץ עם נציגיו בשאלה – את מי מהאסירים לשחרר? כך הוקהה עוקצו של המהלך שנועד להעניק נקודות זכות גם לרשות הפלסטינית במאבקה בחמאס על לבם של הבוחרים הפלסטינים, הצפויים להיקרא ולהכריע במאי 2012 מי ינהיג אותם.

כשלי חמאס

לאורך שנות המשא ומתן הצהירו בכירי הארגון בראש חוצות על אי-יכולתם להיכנע ללחצי ישראל ולוותר על קבלת כל דרישותיהם ממנה: כך למשל הצהיר חליל אל-חיה: "העסקה לא תושלם עד שהכיבוש הישראלי יסכים לכל דרישות חמאס"¹⁴, וכך גם בכירי ועדות ההתנגדות העממית (שהיו שותפים לחטיפת שליט), שהודיעו כי שליט לא יראה את משפחתו עד שימולאו כל דרישותיהם.¹⁵ ואולם על אף הצהרות אלו וההישגים שתוארו לעיל, נאלצו מנהלי המשא ומתן מטעם חמאס לוותר על כמה מהעקרונות שהצהירו כי ידבקו בהם כדי לשחרר את אסיריהם:

א. **הקטנת מספר האסירים המשוחררים.** חמאס ויתר על לפחות 50 מ-125 האסירים שעל שחרורם בעסקה הנוכחית התעקש במשך שנים, ובראשם מי שהוגדרו בארגון סמלי המאבק: עבאס סיד (נידון ל-35 מאסרי עולם), עבדאללה ברגותי (נידון ל-67 מאסרי עולם), חסן סלאמה (נידון ל-38 מאסרי עולם), איברהים חאמד (משפטו על אחריותו לרצח של 90 ישראלים עדיין מתנהל ועונשו עדיין לא נגזר), בכיר אסירי הפת"ח מרואן ברגותי (נידון לחמישה מאסרי עולם), ואחמד סאדאת, מזכ"ל החזית העממית (נידון ל-30 שנות מאסר).¹⁶

ב. **הרחקה מהגדה המערבית לעזה וחול.**¹⁷ מספר האסירים שלא חזרו לבתייהם בעסקה זו גדול מבעבר – 163 הורחקו לרצועת עזה ו-43 הורחקו

לחו"ל. תנאי השחרור של האסירים הללו הפכו את רצועת עזה למעין בית כלא למשוחררים.

ג. **מגבלות והתניות לאסירים.** נקבע שהמשוחררים ישארו בעזה ולא יוכלו לחזור לביתם בגדה המערבית לפרקי זמן שבין שלוש לעשרים שנים (מותנה בהגדרת המסוכנות שלהם בידי השב"כ). לאחר מכן תתאפשר חזרה הדרגתית שלהם לגדה, **בתנאי שיוכיחו התנהגות טובה**,¹⁸ כלומר לא יעסקו בטרור בשום צורה ואופן. כן יש הגבלות ביטחוניות על האסירים ששוחררו לבתיהם בישראל – אין הם רשאים להיכנס לשטחי הגדה המערבית; ועל האסירים ששוחררו לגדה הוטלה המחויבות להתייצב בתחנות המשטרה המקומיות במועדים שנקבעו מראש.

בנוסף על כך אפשר למנות את הלחצים הכבדים שהפעילה ישראל על עזה, שבעטיים שילמו תושביה מחיר יקר מאוד הן ברווחתם והן במחיר מאות חיי אדם – תוצאה ישירה או עקיפה של החטיפה ומתן המשא ומתן על החזרת החייל.

ביקורת על חמאס

ביקורת מבית. עם חתימת העסקה וביצוע חלקה הראשון, מיהרו מנהיגי חמאס ובהם אסמעיל הנייה להתבשם בהישגי הארגון ולנצל את קבלות הפנים ההמוניות והחגיגיות בהכרזה שעסקת חילופי השבויים היא הישג היסטורי ו"נקודת מפנה אסטרטגית במאבק באויב הציוני".¹⁹ הנייה אף הגדיל להשתבח בכך שהישג זה אינו מצטמצם רק לתושבי עזה אלא מקיף גם את הגדה, ירושלים, שטחי 1948 ואפילו את הגולן.²⁰ ואולם בצד ההשתבחות העצמית נשמעו במחנה הפלסטיני גם קולות לא מרוצים מהעסקה – על שלא עמדה בהבטחות הגורפות שנשמעו מפי דוברי חמאס בפומבי לאורך תקופת המשא ומתן, וכן הרהורים על הנזקים הכבדים שסבלו הפלסטינים מידי ישראל לאורך תקופת החזקתו בשבי של החייל. כך למשל השמיעו בכירים ברשות הפלסטינית דברי ביקורת על שחמאס לא הקפיד לפעול על פי העקרונות שהציב כתנאי בל יעבור למימוש העסקה. לדברי שר האסירים ברשות הפלסטינית, עיסא קראקע: "לצערי, המשא ומתן על העסקה היה צריך להתרכז יותר במשמעות הפוליטית, הסמלית והלאומית שמייצגים המנהיגים הבכירים, כמו מרואן ברגותי ואחמד סעדאת".²¹ דברים דומים אמר ריאד אל מאליכי, שר החוץ בממשלה הפלסטינית בגדה: אף ש"אנחנו שמחים מאוד על שחרור 1,027 אסירים, אנחנו מאוכזבים מאוד שחלקם יעברו לעזה ולחו"ל, ולא יורשו לחזור למשפחותיהם בגדה המערבית".²² יושב ראש מועדון האסיר הפלסטיני, כדורה פארס, הסכים עם השניים, ובדברי הביקורת שלו טען שאין הוא מבין כיצד חמאס הסכים לכך שפלסטינים השפוטים למאסר לכל חייהם וריצו עשרים שנים ויותר יישארו בכלא, וכי "גירוש זה עונש. ואם הם מנסים למכור לעם הפלסטיני

שגירוש זה הישג – אזי אני לא קונה את זה". פארס אף הקניט את אנשי החמאס בהביעו את מרירותו נוכח הבלבול בקרב מנהלי המשא ומתן בחמאס בדבר מספר האסירות שהיו בבתי הכלא בישראל: "חשבתי שאם לקח לאנשי החמאס חמש שנים לנהל משא ומתן, אז הם ודאי יודעים את כל הפרטים, ואני מופתע מאוד שאין הם יודעים בדיוק כמה אסירות יש".²³ גם אסירים שלא זכו להיכלל בעסקה השמיעו את טענותיהם מתוך בתי הכלא. אחד מוותיקי האסירים שלא שוחרר, כרים יונס, שהורשע בשנת 1983 ברצח החייל אברהם ברומברג ז"ל, כתב מכתב זועם לממשלת חמאס נגד התנהלות הארגון וקבע כי "מדובר בתקיעת סכין בגב". הוא הביע תרעומת חריפה על שאין הוא נכלל ברשימה, וטען כי רשימת האסירים היא פוליטית ולא מספיקה.²⁴

ביקורת מחוץ. גם בעיתונות הערבית ברחבי העולם נשמעו דברי ביקורת. כך למשל צוטט בעיתון **שארק אל-אווסט** הפרשן והפעיל הפוליטי יוסף שרקאווי, ולדבריו: "למרבה הצער, לעסקה יש טביעות אצבעות של שירות המודיעין הישראלי, אשר התווה את תנאיה". שרקאווי היה "מעדיף עסקה אחרת, אבל חמאס משתיק כל ביקורת נגדו".²⁵ פובליציסטים אחרים העלו תהיות בדבר "ההישג ההיסטורי שעליו מדבר ח'אלד משעל", וגרסו כי ללא שחרור בכירי תנועות ההתנגדות – כמו חסן סלאמה, עבדאללה ברגותי, עבאס א-סייד, אבראהים חאמד ומרוואן ברגותי – העסקה אינה היסטורית. הרחקת רבים מן האסירים מהגדה המערבית יחד עם אי-התחייבותה של ישראל להימנע מלהתנקש באסירים המשוחררים בעתיד, גורם לעסקה להיות בעייתית.²⁶

בחינת קולות אלו ואחרים העולים מהרחוב הפלסטיני וממנהיגיו, וכן מהעיתונות הערבית, מלמדת שהביקורת על חמאס מתמקדת בהסכמתו להרחקת רבים מהמשוחררים תושבי הגדה לעזה ולחו"ל, והדבר נחשב פגיעה ישירה באתוס הפלסטיני של "השיבה" ושל ההיצמדות לאדמה ולבית.²⁷

תגובת חמאס לביקורת

בחמאס היו מודעים לביקורת שהושמעה מגורמים שונים מבית ומחוץ והתמודדו איתה בחזיתות השונות באמצעות דובריהם. אבו עוביידה, דובר הזרוע הצבאית של חמאס, נאלץ להסביר את הסיבות שמנעו מחמאס להשיג את מלוא תביעותיו ותירץ זאת בתנאים הקשים שפעלו בהם נציגי הארגון. צאלח ערורי, ממייסדי הזרוע הצבאית של חמאס ואחד מנציגיו במשא ומתן עם ישראל, העיד שקרובי האסירים שלא שוחררו באו על כך בטענות.²⁸ מחמוד א-זאהר, מבכירי חמאס שהיה מעורב בעסקה עד שלביה האחרונים, טען כי אבו מאזן דרש לשחרר את גלעד שליט תמורת הסרת המצור על רצועת עזה, ללא שחרור אסירים כלל. לשיטתו, "כל הישגיו של אבו מאזן במשא ומתן עם ישראל לא משתווים להישג של חמאס

בעסקה זו, ולפיכך אין לו סמכות למתוח ביקורת על העסקה.²⁹ ואולם על אף ניסיונות ההסברה, גורמים בחמאס שלא זוהו בשמם העידו, כי רבים מאנשיהם שרויים בהלם נוכח הוויתורים שעשה הארגון בחודשים האחרונים, ו"למרות השמחה הגדולה, ניכרת אי־שביעות רצון על פני האנשים".³⁰ אמנם אין זה מן הנמנע שחלק מהביקורת על חמאס נבע ממניעים פוליטיים של אנשי הפת"ח והרשות הפלסטינית, שהישגי חמאס הם לצנינים בעיניהם, או שהביקורת היא תוצאה של מרירות בקרב בני משפחות של מי שלא זכו להיכלל בעסקה, מכלל הארגונים, ובכלל זה מקרב משפחות אסירי חמאס. בכל מקרה אין להכחיש שהביקורת מבטאת הלך רוח של מחאה על הכיתתיות שהפגין חמאס ברשימת המשוחררים, וזאת בניגוד גמור להבטחותיו הגורפות לשחרר את כל בכירי האסירים מכל הארגונים.³¹

ישראל: מחיר, הישגים וביקורת המחיר הממשי

- א. שחרור רוצחים מורשעים במספר גדול מזה ששחררה ישראל בעבר ובעיקר כאלה שנידונו למאסרי עולם רבים.
- ב. שחרור רוצחים ורוצחות שמהווים "סמלי רשע" בשל מעורבותם בפיגועים הקשים ביותר אשר נחקקו לדיראון עולם בזיכרון הלאומי של היסטוריית הדמים של הסכסוך הישראלי־פלסטיני.
- ג. שחרור ערבים ישראלים שהעניק אהדה ומעמד לחמאס כגורם היחיד שיכול להביא לשחרורם, דבר שנמנע מהם בדרך משפטית רגילה, כמו זו הניתנת לרוצחים פליליים (יהודים וערבים) ולרוצחים ביטחוניים יהודים (דוגמת עמי פופר,³² יורם שקולניק³³ ואחרים), הזוכים לקציבת עונשם.
- ד. חיזוק המוטיבציה לביצוע חטיפות נוספות.
- ה. סכנה פוטנציאלית להסלמה בטרור בשל החזרתם לפעילות של פעילי טרור מיומנים.

במשך חמש שנים וחצי שילמה ישראל מחירים שונים, כתוצאה ישירה של כישלונה ליצור אופציה צבאית לשחרור החייל החטוף וזאת מעבר לדימוי הכניעה והחולשה הנקודתית שגילתה. העיסוק האינטנסיבי והלא פרופורציונלי בהשלכות האירוע והשקעת משאבים רבים, חשפו את מגבלות כוחה לכפות על חמאס לשחרר את החייל. מצב זה העניק לחמאס רווחים מדיניים והסברתיים רבים ומיצב אותו כשותף בעל מעמד חשוב לשיח עם גורמים שונים בעולם ובהם מדינות מובילות באירופה, כמו גרמניה וצרפת, ומדינות במזרח התיכון, כמו מצרים, קטאר ואחרות. התארכותו של המשא ומתן וההתמהמהות בסיכום העסקה גבו מישראל מחיר גבוה בכך שחידדו את הקיטוב בשיח הפנים־ישראלי, שהגיע לשיאו ערב חתימת

ההסכם, גרמו להטלת ספק, לפחות בעיני חלק מהציבור הישראלי, בכושר ההחלטה, במנהיגות ואפילו בסמכות המוסרית של ראש הממשלה, ואף להטלת ספק בתקפותם המוחלטת של ערכי יסוד, כגון ערבות הדדית וחובת פדיון שבויים, בחברה הישראלית בת זמננו. כל אלה נוספו על הסבל של השבוי ושל קרוביו במשך זמן כה רב. מנגד אפשר להציג, בראייה אחרת, את היתרון שהעניק משך הזמן לישראל כדי להוכיח לחמאס שאינה מוכנה לשלם כל מחיר, דבר שאילץ אותו לסגת מחלק מתביעותיו.

הישגי ישראל

- א. לא שחררה חלק ניכר (כ־50%) מהאסירים הבכירים שהופיעו לאורך כל המשא ומתן בדרישות חמאס כתנאי בל יעבור לשחרור שליט.
- ב. הצליחה לקבוע במסגרת ההסכם כי מי ששוחרר וייתפס שוב בעברת טרור, יזקפו לחובתו מחדש העברות שעליהן נשפט בעבר, ועל עונשו המחודש יתוספו שנות המאסר שנקצבו לו בעבר.
- ג. התנתה את חזרת המורחקים לבתייהם בגדה המערבית, מעזה או מחו"ל, כל אחד בהתאם לתקופה שקצב לו השב"כ, ורק אם לא יהיו קשורים עוד לפעילות טרור.
- ד. קבעה באופן בלעדי מי ישוחרר בחלקה השני של העסקה.

ההישג העיקרי של ישראל טמון בכך שלא כמו בעסקת ג'בריל, שמומשה במאי 1985 ובה שילמה ישראל את **מלוא המחיר שדרש ג'בריל** (חוץ מ־36 אסירים בולטים, אותם הורידה ישראל ברגע האחרון מרשימת המשוחררים³⁴), בעסקה הנוכחית הצליחה ישראל בסופו של דבר להקטין את הסיכון הביטחוני הפוטנציאלי הטמון במחיר ששולם באמצעות הטלת מגבלות והתניות העשויות להרתיע חלק מהמשוחררים מלחזור לעסוק בטרור. ההרתעה עשויה לפעול היות שהשליטה על עמידתם בתנאים אלה מצויה בידי ישראל וביכולתה להענישם, בגיבוי הסכמי ומשפטי. כן הצליחה ישראל להכניס להסכם מגבלות ביטחוניות שהוטלו הן על האסירים שהורחקו אל מחוץ לשטחי הגדה והן על האסירים ששוחררו לגדה – אסירים אלו נתונים למעקב המודיעין של ישראל, והם מודעים לכך שאיחודם עם משפחתם תלוי בהתרחקות מטרור. צינתם של האסירים ששוחררו לבתייהם למגבלות הביטחוניות שהושתו עליהם – המתבטא בהתייצבותם הקפדנית לרישום בתחנת המשטרה המקומית – מהווה כלי חשוב, וזה לא רק משום שהוא מתחבר לשאיפה הטבעית של האסירים לחזור לביתם ולאדמתם, ובכך הוא משמש גורם ממתן להתנהגותם ומבטיח את אי־חזרתם לפעילות הטרור, אלא הוא גם ממחיש

את כוחה של מערכת המשפט הישראלית כריבון, ומעיד דווקא על האפקטיביות של ההרתעה הישראלית.³⁵

ביקורת בישראל על העסקה

הביקורת בישראל על העסקה ביטאה כמובן רחשי לב של גורמים שהתנגדו לעסקה וכן של גורמים מהאופוזיציה שביקרו את ראש הממשלה על התנהלותו, ובעיקר ניגחו אותו על התנהלותו ההפוכה לגמרי מההצהרות הנחרצות שהשמיע בעבר נגד כל הסכם שיש בו כניעה לטרור. נתניהו, כך טענו, ניסה בנאומיו "להקדים תרופה למכה", והוא – שהתנגד חריפות לעסקות עם הטרור (ובמיוחד זכורה ביקורתו הנחרצת על עסקת ג'יבריל) – הצדיק את החלטתו הפעם בכך שרק מעט מן האסירים יחזרו לגדה המערבית, ואלה יהיו בפיקוח צמוד של המודיעין הישראלי.³⁶ ביקורת אחרת, הן מקרב הקואליציה והן מן האופוזיציה, עסקה בפגיעה בהרתעה האסטרטגית של ישראל ובניצחון שניתן לחמאס בעקבות ביצוע העסקה. עוזי לנדאו, שאף הצביע בממשלה נגד ההחלטה, אמר: "כולנו מתפללים שגלעד שליט יבוא הביתה בריא ושלם, אבל העסקה היא ניצחון גדול של הטרור, פגיעה בהרתעה ובביטחון ישראל".³⁷ יושבת-ראש האופוזיציה ציפי לבני טענה, ש"ישראל נחלשה בעקבות העסקה". לטענתה נדחף ראש הממשלה לקבל את "ההחלטה המנהיגותית" שלו, ו"עם ישראל בעצם כפה על הממשלה את ההחלטה לשחרר את גלעד".³⁸ לאחר ביצוע העסקה נשמעה ביקורת מצידם של פובליציסטים שהביעו זעזוע ממספר האסירים ה"כבדים" ששוחררו,³⁹ וכן נמתחה ביקורת חריפה במיוחד של המשפחות השכולות, שקרוביהן נרצחו בפעולות טרור שתכננו או עזרו לבצע האסירים ששוחררו.⁴⁰

תגובת הממשלה על הביקורת

שרי הממשלה שתמכו בעסקה מיהרו להתייבב נגד הביקורת הציבורית ולבטא בציבור את תמיכתם בעסקה. שר הביטחון אהוד ברק הכריז, שמערכת הביטחון מתייצבת באופן מלא מאחורי ההחלטה ותפעל ככל יכולתה כדי שהאיומים על אזרחי ישראל לא יתממשו; השר אלי ישי ציין שזוהי החלטה קשה מאוד ומורכבת, אך מתבקשת.⁴¹ ראש הממשלה בנימין נתניהו, שהציג את העסקה המוצעת לאישור הממשלה, הגן על החלטתו בהציגו את הקשיים שעמם נאלצה ממשלתו להתמודד, דוגמת המסגרת הכללית שהותוותה בידי הממשלה הקודמת, והמשא ומתן הארוך והמתיש, ושלמרות מאמצי הממשלה בשנים שחלפו לא הושג הסכם. אולם, לדברי נתניהו, בשבועות האחרונים של קיץ 2011 חודש המשא ומתן, הפעם בתיווך ממשלת מצרים; בהיותו מודע למתח שבין הרצון להחזיר חייל או אזרח חטוף הביתה, לבין הצורך לשמור על ביטחונם של אזרחי ישראל, הוא הנחה מפורשות

לשמור על העקרונות והמסגרות החשובים לביטחון מדינת ישראל, ולהשיב את החייל הביתה. נתניהו הצהיר, שההסכם מבטא את האיזון הנכון בין כלל השיקולים, ולשיטתו זהו ההסכם הטוב ביותר שהיה אפשר להשיג בעת הזאת.⁴²

סיכום

לאחר תהליך משא ומתן שנמשך חמש שנים וחצי נחתם ההסכם בין ישראל לבין חמאס בתיווך מצרים ובו שוחררו למעלה מ-1,000 אסירים – הישג ברור לחמאס, שאי-אפשר להכחישו. ממשלות ישראל לא ייצרו אפשרויות אחרות לשחרר את החייל השבוי שהוסתר בעזה זולת המשא ומתן עם חמאס באמצעות מתווכים. לפיכך כל שנותר היה למזער את המחיר, ובזה עסקו נציגי ממשלת ישראל למשא ומתן. חמאס ניצל את הצלחתו להסתיר את מקום הימצאו של השבוי מעיני המודיעין הישראלי ואת תהליך המשא ומתן הממושך כדי להפיק את מרב היתרונות ולצבור גם הישגים ביניים: (1) ניהל משא ומתן קשוח תוך כדי ניהול לוחמה פסיכולוגית שנועדה להתיש את הצד הישראלי, להביך את ממשלתו ולפגוע ברגשות הציבור הישראלי, שרגישותו הקיצונית לחיי חייליו השבויים ידועה לכול. (2) ניצל את פניותיהם של גורמים מדינתיים ושל מתווכים אחרים כדי לבסס את מעמדו כשחקן לגיטימי ורלוונטי בזירה הפוליטית המקומית והאזורית. (3) בחסות המשא ומתן זכו בכירי חמאס שהיו מעורבים בו למעין תעודת ביטוח זמנית לחייהם. יתר על כן, לא צלחו נסיונותיה של ישראל לחוץ על חמאס באמצעות יצירת זיקה בין המצור שהוטל על עזה, גם בלי קשר ישיר לחטיפה, לבין סיום מהיר של המשא ומתן. אמנם המצור גבה מהארגון ומהתושבים מחיר כלכלי ופגע בחיי השגרה שלהם, אך מנגד הוא סייע למאבקו של חמאס להבאיש את ריחה של ישראל כמדינה הנוהגת באופן לא הומני בכלל התושבים הפלסטינים בעזה, וכך להגביר את תהליך הדה-לגיטימציה המתנהל נגדה.

בשל מגוון רכיביה, העסקה אינה בגדר "משחק סכום אפס" קלאסי, אף שרבים מהרווחים שהפיק חמאס מהעסקה הם מה ששילמה ישראל, ולהפך. למשל, המחיר ששילמה ישראל בעסקה יצר תודעה בחברה הפלסטינית ובקרוב כלל הארגונים הפלסטיניים ובראשם חמאס שחטיפה של ישראלים היא הדרך היחידה להביא לידי שחרור כ-5,000 אסיריהם הביטחוניים שעדיין כלואים בישראל. דבר זה עלול להתברר כחמור יותר בנזקו מן האיום הפוטנציאלי המרכזי שנשמע מפי מתנגדי העסקה בציבור הישראלי, שזו תגרום קורבנות רבים עקב חזרתם של הרוצחים המשוחררים לפעילות טרור. מנגד זכתה ישראל לשמור ולתקף את "החוזה" הבלתי כתוב שיש למדינה עם חייליה ועם הוריהם, לעשות ככל שיש לאל ידה להחזיר את חייליה לביתם גם אם יפלו בשבי האויב. למחויבות זו יש ערך מוראלי שאינו ניתן אמנם למדידה כמותית, אך חשיבותה לא תסולא בפז לשמירת אתוס ההתגייסות

למען החברה והנכונות להקרבה עצמית, הרווח בצה"ל. גם הצלחת ישראל להטיל מגבלות והתניות על שובם של המגורשים מעזה ומחול"ל לשטחי הגדה המערבית, זריעת חשש בקרבם, שאם לא יעמדו בהתניות, ויחזרו לטרור הם ידרשו לשלם גם את מחיר העברות הקודמות, עשויות להיות גורם מרתיע ולהקטין את הסיכון שהמשוחררים ישובו לפעול נגד ישראלים.

נוכח הסכנה המרכזית של חטיפות נוספות של חיילים ואזרחים כאחד, נערכים הגורמים הביטחוניים בישראל באמצעות הגברת המודעות של חיילי צה"ל ואזרחי ישראל לאפשרות זאת. בצה"ל מונה קצין בכיר בדרגת תת־אלוף לבחינת המשמעויות והפעולות הצבאיות והמבצעיות הנדרשות במקרה שחטיפה אכן תתרחש. כמו כן נמסרו לממשלה מסקנות והמלצות ועדת שמגר, אותה מינה שר הביטחון אהוד ברק, כדי לנסח מחדש עיקרי מדיניות ואסטרטגיית פעולה חדשה במצבים של מיקוח עם ארגוני טרור המחזיקים שבויים ישראלים. בשלב זה עדיין לא ברור כיצד תיושמה ההמלצות הללו בפועל בידי ממשלה בישראל אשר עלולה לעמוד בפני מצב כזה בעתיד. במידה ותתפרסמה המלצות הוועדה בפומבי, הן צפויות לעורר ויכוח ציבורי נוקב, ערכי וביטחוני, שחיוניותו התבררה מעל לכל ספק בעקבות העסקה האחרונה.

הערות

- 1 תודתי העמוקה נתונה לעינב יוגב, עוזרת המחקר, ולאילונה דרינדין, מתמחה בפרויקט הטרור, על תרומתן להבאתו של מאמר זה לכלל פרסום ועל סיוען במחקר בנושא עסקאות השבויים של ישראל.
- 2 יורם שוייצר "הסכם החילופין בין ישראל לחמאס – מכישלון טקטי לאתגר אסטרטגי", **מבט על**, גיליון 289, 23 באוקטובר 2011. <http://www.inss.org.il/heb/research.php?cat=78&incat=&read=5586>
- 3 בנאומו בעזה לאחר העסקה הכריז ראש ממשלת חמאס, איסמעיל הניייה: "העסקה היא נקודת מפנה אסטרטגית במאבק באויב הציוני". הוא הוסיף כי "באמצעות ההתנגדות שחררנו את האדמה ואת האדם", ובהמשך אמר: "העסקה הזאת היא לא של אזרחי עזה. העסקה כללה את הגדה, עזה, ירושלים, שטחי 1948 ואפילו את הגולן". ראו: "נאומו של אסמאעיל הניייה על עסקת השבויים", הועלה על ידי **rnnnews1** ב־18 באוקטובר 2011. http://www.youtube.com/watch?v=Gp9zKih1_sw
- 4 "דברי נתניהו בפתיחת הישיבה המיוחדת לאישור עסקת שליט", משרד ראש הממשלה, 11 באוקטובר 2011. <http://www.pmo.gov.il/PMO/Communication/Spokesman/2011/10/spokestart111011.htm>
- 5 שלמה צזנה, "עסקה טובה מבעבר", **ישראל היום**, 14 באוקטובר 2011, עמ' 10.
- 6 סוכנויות הידיעות, "דיווח: ישראל מוכנה לשחרור האסירים שדורש חמאס", **מעריב nrg**, 13 במרס 2009. <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/865/697.html>
- 7 רונן ברגמן, איתמר אייכנר וסמדר פרי, "1,027 אסירים תמורת גלעד", **ידיעות אחרונות**, 12 באוקטובר 2011, עמ' 6.

- 8 יואב לימור, "מעזה למצפה הילה בחמש שנים", **ישראל היום**, 14 באוקטובר 2011, עמ' 13-14.
- 9 מערכת וואלה! חדשות, "הושלמה עסקת שליט: 550 אסירים שוחררו משטחי ישראל", **וואלה!**, 19 בדצמבר 2011. <http://news.walla.co.il/?w=/2689/1886550>
- 10 טענת חמאס, שמדובר בהישגים תקדימיים, אינה נכונה. בעסקת ג'בריל משנת 1985 שוחררו בפעם הראשונה ערבים ישראלים וערבים תושבי מזרח ירושלים (יובל יועז, "כך שחררנו את גלעד שליט – ראש מחלקת חנינות מדברת", **גלובס**, 10 בנובמבר, 2011. <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000696315>).
- 11 20 אסירות אחרות שוחררו כבר ב־20 בספטמבר 2009 בתמורה להעברת קלטת וידיאו של גלעד שליט, כאות חיים.
- 12 אמנם בעסקאות חילופין בעבר שילמה ישראל מחיר כבד, אך מעולם לא חצתה את קו האלף תמורת אחד. למשל, בעסקת אש"ף משנת 1983 שחררה ישראל 4,400 מעצורי מחנה אנצאר ו־100 אסירים ביטחוניים מישראל תמורת שחרורם של שישה חיילי נח"ל שהיו שבויים בידי אש"ף (כלומר 750 אסירים תמורת חייל ישראלי). יצוין שבעסקה זו רוב המשוחררים היו פעילי טרור זוטרים (אם בכלל), שנעצרו במהלך מלחמת לבנון הראשונה.
- 13 נתונים אלה, וכל הנתונים המספריים המופיעים במאמר זה, מתבססים על רשימות שנמסרו על ידי מחלקת החנינות במשרד המשפטים, ומהווהים – מבחינת כותב המאמר – את המקור המוסמך ביותר.
- 14 "Hamass official: no Shalit deal until demands met", Ma'an News Agency, January 14, 2010. <http://www.maannnews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=254158>
- 15 "PRC: We'll hold Shalit until demands met", Ma'an News Agency, December 27, 2009. <http://www.maannnews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=250062>
- 16 רוני סופר ועלי ואקד, "רשימת מסורבי השחרור: רוצחי הפיגועים הקשים", **Ynet**, 17 במרס 2009. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3688058,00.html>; ברק רביד וחיים לוינסון, "איברהים חאמד, עבדאללה ברגותי ומרוואן ברגותי לא ישוחררו", **הארץ**, 11 באוקטובר 2011. <http://www.haaretz.co.il/news/shalit-deal/1.1521459>
- 17 מרכז המידע למודיעין ולטרור, **הסכם לשחרורו של גלעד שליט – תמונת מצב ראשונית, המרכז למורשת מודיעין**, 12 באוקטובר 2011. http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/Hebrew/heb_n/html/ipc_231.htm
- 18 יואב לימור, "מעזה למצפה הילה בחמש שנים", **ישראל היום**, 14 באוקטובר 2011, עמ' 13-14.
- 19 "Jubilation after swap deal in Gaza", Ma'an News Agency, October 18, 2011. <http://www.maannnews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=430508>
- 20 "נאומו של אסמאעיל הנייה על עסקת השבויים", **rnnnews1**, 18 באוקטובר 2011. http://www.youtube.com/watch?v=Gp9zKih1_sw
- 21 ריאיון עם עיסא קראקע, **אלי-וטן** (מתוך רדיו פלסטין), 18 באוקטובר 2011. <http://www.alwatan.sy/dindex.php?idn=110603>
- 22 "חמאס הגיב לביקורת של אל-מאליכי בהקשר לחילופי השבויים", **מפכרה אל-אסלאם**, 14 באוקטובר 2011. <http://www.islammemo.cc/2011/10/14/135757.html>
- 23 <http://www.palpress.co.uk/arabic/index.php?action=detail&id=24542>
- 24 מכתבו של כריס יוניס לחמאס, "החזית העממית לשחרור פלשתיין", 17 באוקטובר 2011. http://www.pnrb.info/?page=show_details&Id=1818&table=table_27&CatId

- 25 כפאח זבון, "שמחה ואכזבה ברחוב הפלסטיני לאחר פרסום רשימת האסירים", **אל-שרק אל-אוסט**, 18 באוקטובר 2011. <http://www.aawsat.com/details.asp?section=4&article=645159&issueno=12009>
- 26 Tom Perry, " Hamas steals Abbas thunder with prisoner deal", Ma'an News Agency, October 12, 2011. <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=428458>; ראסם עבידאת, "הסכם חילופי השבויים הצלחה מדינית... אבל...?", **אל-קודס**, 13 באוקטובר 2011. <http://www.alquds.com/news/article/view/id/301460>
- 27 חבר הכנסת אבי דיכטר, לשעבר ראש השב"כ, המעורה היטב בהלכי הרוח בחברה הפלסטינית, אף הגדיל להתבטא באומרו שההרחקה היא העונש החמור ביותר בעיני הפלסטינים: "קודם לכול אתה מוציא את המחבל מהשטח, מנתק אותו מהמשפחה שלו, מהחברים שלו. אחרי זה אתה זורק אותו בלבנון (כפי שהיה בעת גירוש כ-400 מחבלים למחנה מארג' אזוהור, בראשית שנות התשעים, יש) – שם הוא לא מכיר אף אחד מהפעילים. הוא בא מעזה, מאחד ממחנות הפליטים, שם הוא הכיר את כל האנשים בשטח, הוא ידע למי לפנות, ידע מי מפעיל את מי וכו'. בלבנון הוא צריך להתחיל הכול מחדש. הוא מגיע למקום עם היררכיה קיימת, והוא צריך להתמודד עם האריות והנמרים הוותיקים. הוא צריך להתברג בזירה חדשה, והרבה מהם לא מצליחים להשתלב". ריאיון עם אבי דיכטר, 3 באוקטובר 2011.
- 28 כפאח זבון, "טינה בקרב חמאס מהוצאת השמות המרכזיים בעסקת שליט", **אל-שרק אל-אוסט**, 16 באוקטובר 2011. <http://www.aawsat.com/details.asp?section=4&article=644803&issueno=12007>
- 29 Jack Khoury, " Hamas scoffs at criticism of Shalit swap: 'Abbas couldn't have secured such a deal'", **Haaretz.com**, October 16, 2011. <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/hamas-scoffs-at-criticism-of-shalit-swap-abbas-couldn-t-have-secured-such-a-deal-1.390196>
- 30 עמית כהן, "ישראל תנהג באותו אופן גם בחטיפה הבאה", **מעריב nrg**, 28 באוקטובר 2011. <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/299/799.html?hp=1&cat=875&loc=3>
- 31 שר האסירים ברשות הפלסטינית, עיסא קראקע, אמר: "אף שאני מברך עליה, העסקה אינה כוללת את מרואן ברגותי ואת אחמד סעדאת וכן מפקדים בכירים משורות חמאס (ראו: "העסקה רשמית שכן אינה כוללת את האסירים הישנים", **אל-ח'בר**, 19 בדצמבר 2011. <http://www.elkhabar.com/ar/monde/274576.html>)
- 32 במאי 1990 ביצע עמי פופר פיגוע ירי בצומת גן הוורדים בראשון לציון. בפיגוע נהרגו שבעה פלסטינים ונפצעו 11. הוא נידון לשבעה מאסרי עולם ולעוד 20 שנות מאסר. בשנת 1999 קצב הנשיא עזר וייצמן את עונשו ל-40 שנים.
- 33 במרס 1993 הרג יורם שוקלניק מחבל פלסטיני שניסה לבצע פיגוע בסוסיא, ונתפס בידי כוחות הביטחון. הוא נידון למאסר עולם. בשנת 1997 קצב הנשיא עזר וייצמן את עונשו, וב-2001 הוא שוחרר מהכלא במגבלות ביטחוניות (נאסר עליו להיכנס לשטחי הגדה המערבית).
- 34 ריאיון עם קותי מור, 10 באוגוסט 2011.
- 35 ריאיון עם פקיד בכיר במשרד המשפטים, 29 בדצמבר 2011.
- 36 יוסי ורטור, "בלב חצוי" **הארץ**, **השבוע**, 14 באוקטובר 2011, עמ' 4.
- 37 אטילה שומפלבי, "עסקת שליט אושרה: מוכנים לחבק אותו", **Ynet**, 12 באוקטובר 2011. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4134293,00.html>

- 38 אתר חדשות ערוץ 2, "לבני על עסקת שליט: נחצו קווים אדומים, ישראל נחלשה", **גלובס**, 23 באוקטובר 2011. <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000691311>
- 39 בן כספית, "המנצח הגדול", **מעריב**, **מוסף שבת**, 21 באוקטובר 2011, עמ' 2-4; בן-דרור ימיני, "שיבוש מערכות", שם, 14 באוקטובר 2011, עמ' 8-9; בן כספית, "עסקת שליט: משעל הוא שצריך להצדיע לנתניהו", **מעריב nrg**, 22 באוקטובר 2011. <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/297/383.html?hp=1&cat=404&loc=5>
- 40 כך למשל, התבטא סימו אברהמי (שבנו היה אחד החיילים שנעשה בהם הלינין' ברמאללה בשנת 2002, ושניים ממבצעיו שוחררו בעסקה): "אין לי דבר על משפחת שליט, הם נהגו כפי שמצופה מכל משפחה שבנה נחטף, אבל כן ציפיתי מראש הממשלה, בנימין נתניהו, ומשר הביטחון, אהוד ברק, שיגלו שיקול דעת ולא ירמו אלפי בני משפחות שכולות". יואב זיתון, "אבי קורבן הלינין' ברמאללה: אשב שוב שבעה", **Ynet**, 17 באוקטובר 2011. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4135774,00.html>
- 41 עמרי נחמיאס, "עסקת שליט אושרה ברוב גדול: 26 שרים תמכו, 3 התנגדו", נענע 10, 12 באוקטובר 2011. <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=837681>
- 42 "דברי נתניהו בפתיחת הישיבה המיוחדת לאישור עסקת שליט", משרד ראש הממשלה, 11 באוקטובר 2011. <http://www.pmo.gov.il/PMO/Communication/Spokesman/2011/10/spokestart111011.htm>
- 43 אהוד יערי, "גיבורת העסקה הפלסטינית: אסירה שילדה בן בכלא", חדשות 2, 30 בספטמבר 2009. <http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-798f7e64d9b0421004.htm>
- 44 פירוט על האסירים לקוח מאתר השב"ס: http://www.shabas.gov.il/Shabas/PIRSUMIM/Release_15.10.11.htm וכן מנתונים שנמסרו על ידי מחלקת החנינות של משרד המשפטים; מרכז המידע למודיעין ולטרור, "הסכם לשחרורו של גלעד שליט – תמונת מצב ראשונית", המרכז למורשת המודיעין, 12 באוקטובר 2011. http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/Hebrew/heb_n/html/ipc_231.htm
- 45 שוקי טאוסגי, "גלעד שליט בכותרות", **העין השביעית**, 14 באוקטובר 2011. http://www.the7eye.org.il/PaperReview/Pages/141011_Potential_vulnerabilities.aspx
- 46 מערכת וואלה! חדשות, "הושלמה עסקת שליט: 550 אסירים שוחררו משטח ישראל", וואלה!, 19 בדצמבר 2011. <http://news.walla.co.il/?w=/2689/1886550>